

মহাত্মা গান্ধী আৰু ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰাম

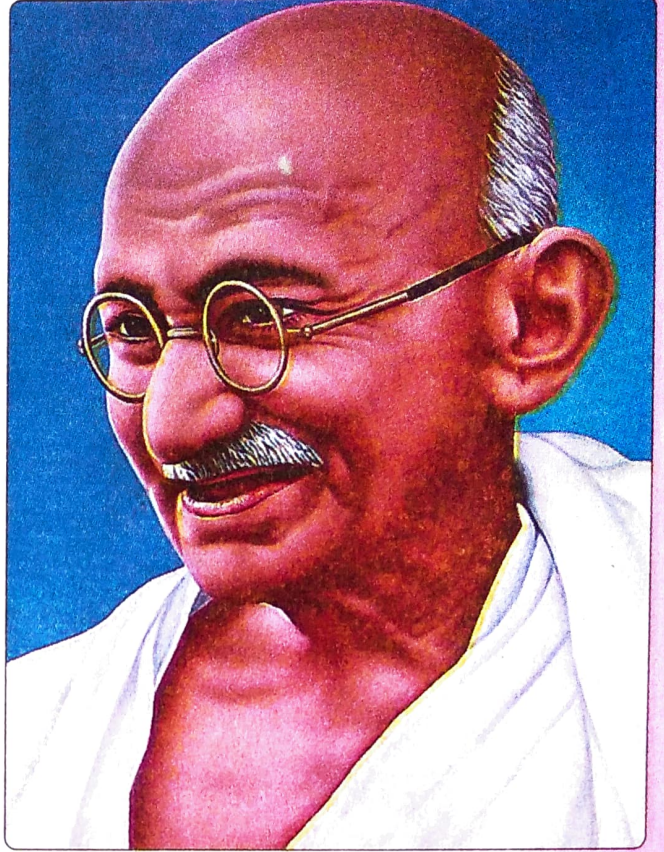
মূল আলোচ্য বিষয়

- মহাত্মা গান্ধীৰ উত্থানৰ পটভূমি
- অহিংস আন্দোলন
- অসহযোগ আন্দোলন
- আইন অমান্য আন্দোলন
- ভাৰত ত্যাগ আন্দোলন
- ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনী
- ভাৰত স্বাধীন আইন

২.০১ : মহাত্মা গান্ধীৰ উত্থান

১৯১৪ চনত প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধ আৰম্ভ হোৱাৰ পিছত ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামত মহাত্মা গান্ধীৰ (মোহন দাস কৰমচাঁদ গান্ধী) উত্থান এক মাইলৰ খুঁটি হিচাপে চিহ্নিত হৈছে। ব্ৰিটেইন, আমেৰিকা আৰু ফ্ৰান্সৰ মিত্ৰ শক্তিয়ে প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল যে যদি ভাৰতীয় জাতীয়তাবাদীসকলে বিশ্বযুদ্ধত মিত্ৰশক্তিক সমৰ্থন জনায়, যুদ্ধৰ শেষত ভাৰতক স্বাধীনতা আৰু জাতীয় স্ব-নিয়ন্ত্ৰণ প্ৰদান কৰা হ'ব। জাতীয়তাবাদীসকলে এনে এটা বহু আকাংক্ষিত ৰাজনৈতিক সুফল লাভ কৰাৰ আশাত বিশ্বযুদ্ধত মিত্ৰশক্তিলৈ নৈতিক সমৰ্থন আগবঢ়ালে। কিন্তু ১৯১৮ চনত যেতিয়া মিত্ৰশক্তি জয়যুক্ত হ'ল, তেওঁলোকে ঔপনিবেশিক শাসন

ওৰ পেলোৱাৰ অলপো আগ্ৰহ নেদেখুৱালে। ব্ৰিটিছৰ এনে মনোবৃত্তিয়ে জাতীয়তাবাদীসকলক বাৰুকৈয়ে মোহভংগ ঘটালে। এনে পৰিস্থিতিত পৰাধীন জাতিবোৰৰ মাজত নিৰাশাৰ সৃষ্টি হৈছিল। সেই সময়ত আন্তৰাষ্ট্ৰীয় পৰিস্থিতিও স্বাধীনতাকামী জাতিবোৰৰ মাজত জাতীয়তাবাদী চেতনাৰ উত্থানৰ বাবে অনুকূল হৈ পৰিছিল। এই ক্ষেত্ৰত ১৯১৭ চনত সংঘটিত ৰুছ বিপ্লৱৰ প্ৰভাৱ উল্লেখনীয় আছিল। ৰুছ বিপ্লৱে প্ৰমাণ কৰিছিল যে সাধাৰণ মানুহৰ মাজত অসীম বল আৰু শক্তি লুকাই থাকে। ৰুছ বিপ্লৱৰ প্ৰেৰণাই ভাৰতৰ স্বাধীনতাকামী জনসাধাৰণক উজ্জীৱিত কৰি তুলিছিল। এনে সময়তে ভাৰতৰ জাতীয় সংগ্ৰামত মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰৱেশ ঘটিছিল। গান্ধীজীয়ে ইতিমধ্যে দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ লগতে ভাৰতৰ চম্পাৰণ, আহমেদাবাদ আৰু খেড়াত জনসাধাৰণক নেতৃত্ব দি নিজকে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছিল। তেওঁ জাতীয় আন্দোলনক কেৱল সত্যাগ্ৰহ আৰু অহিংসাৰ আদৰ্শৰেই প্ৰেৰণা দিয়া নাছিল, তাৰ লগে লগে ব্ৰিটিছসকলকো দেশখন এৰি যাবলৈ বাধ্য কৰিছিল।

ভাৰতৰ জাতীয় আন্দোলনত নেতৃত্ব গ্ৰহণ কৰাৰ আগতেই গান্ধীয়ে ১৮৯৩ চনত দক্ষিণ আফ্ৰিকাত বৰ্ণবাদৰ বিৰুদ্ধে ভাৰতীয়সকলৰ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ মাত্ৰ ২৪ বছৰ বয়সীয়া এজন ব্যাৰিষ্টাৰ আছিল।

১৮৬৯ চনৰ ২ অক্টোবৰ তাৰিখে গুজৰাটৰ পোৰবন্দৰ নামৰ ঠাইৰ এটা স্বচ্ছল পৰিয়ালত মহাত্মা গান্ধীৰ জন্ম হৈছিল। ১৮৮৮ চনত তেওঁ আইন অধ্যয়ন কৰিবলৈ লণ্ডনলৈ গৈছিল আৰু ১৮৯১ চনত ব্যাৰিষ্টাৰ (Barister-at-law) উপাধি লৈ ভাৰতলৈ উভতি আহিছিল। তেওঁ কিছুদিনলৈ ৰাজকোট আৰু মুম্বাইত ওকালতি কৰি তাৰ পিছত ওকালতিক পেছাগত লক্ষ্য হিচাপে লৈ ১৮৯৩ চনত দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ নাটাললৈ যায়। তালৈ গৈ ভাৰতীয় লোকসকলৰ ওপৰত ইউৰোপীয়সকলে জাপি দিয়া ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক অবিচাৰ দেখি তেওঁ হতচকীত হৈ পৰে। বহুক্ষেত্ৰতেই তেনে অবিচাৰ দেখিবলৈ পাই তেওঁ তাৰ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ মনতে সংকল্প গ্ৰহণ কৰে আৰু ভাৰতীয়সকলক নেতৃত্ব দি এক বৰ্ণবৈষম্য বিৰোধী সংগ্ৰাম আৰম্ভ কৰে। তেওঁ নাটালত 'নাটাল ইণ্ডিয়ান কংগ্ৰেছ' নামৰ এটা ৰাজনৈতিক সংগঠন গঢ়ি তোলে আৰু তাৰ লগে লগে 'ইণ্ডিয়ান অপিনিয়ন' নামৰ এখন বাতৰি কাকত উলিয়াই ভাৰতীয়সকলক ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিকভাৱে শিক্ষিত আৰু সচেতন কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰে। গান্ধীজীয়ে এই সময়ছোৱাতেই অন্যায় অবিচাৰৰ বিপক্ষে কৰা সংগ্ৰামত প্ৰতিবাদী কাৰ্যসূচী হিচাপে অহিংসাকে অস্ত্ৰ হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছিল। পিছলৈ সন্মান লাঘৱকাৰী আইনৰ বিৰুদ্ধে ইয়েই সত্যাগ্ৰহ আন্দোলন হিচাপে জনপ্ৰিয় হৈছিল। ভাৰতীয়সকলক ট্ৰান্সভেল প্ৰদেশত প্ৰৱেশ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বাধা

আৰোপ কৰা আইনৰ বিৰুদ্ধেও একেই কৌশল অৱলম্বন কৰা হৈছিল। তদুপৰি এনে এটা আইনী সিদ্ধান্ত তাত প্ৰচলিত আছিল যে যিটো মতে ভাৰতীয়সকলে বিয়া কৰাবলৈ পঞ্জীয়ন কৰোৱাতো বাধ্যতামূলক আছিল আৰু খৃষ্টধৰ্মীয় বিধান মতেহে বিয়া কৰাব পাৰিছিল। এই প্ৰথাৰ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈও গান্ধীজীয়ে সত্যাগ্ৰহ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিছিল। ইয়াৰ বাবে গান্ধীজীয়ে নমাহৰ বাবে কাৰাবাসবৰণ কৰিবলগীয়া হৈছিল। কিন্তু পিছত চৰকাৰে 'ইণ্ডিয়ান ৰিলিফ এক্ট' নামৰ আইন প্ৰণয়ন কৰি ইয়াৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল আৰু গান্ধীক মুকলি কৰি দিয়া হৈছিল।

'সত্যাগ্ৰহ' শব্দটো গান্ধীজীয়ে দক্ষিণ আফ্ৰিকাতে প্ৰথমে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। এই সন্ধিযুক্ত শব্দটো 'সত্য' আৰু 'আগ্ৰহ' শব্দ দুটা লগ হৈ সৃষ্টি হৈছে, যাৰ অৰ্থ 'সত্যৰ প্ৰতি আগ্ৰহ', অৰ্থাৎ সত্যনিষ্ঠ হৈ কাম কৰা। গান্ধীজীৰ মতে, সত্যাগ্ৰহ কেৱল এক একপক্ষীয় প্ৰতিৰোধ নহয়। ইয়াৰ তাৎপৰ্য হ'ল— জনতাই গভীৰভাৱে নেৰানেপেৰাকৈ ৰাজনৈতিক কাৰ্যকলাপত আত্মনিয়োগ কৰা। সত্যাগ্ৰহৰ ভিত্তি হ'ল অহিংসা। গান্ধীজীয়ে সত্যাগ্ৰহৰ ধাৰণাটো গ্ৰহণ কৰোতে লিও টলষ্টয় আৰু থৰোৰ ৰচনাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল।

দক্ষিণ আফ্ৰিকাত গান্ধীজীৰ ৰাজনৈতিক কৰ্মৰাজীয়ে তেওঁক এজন কৰ্মঠ আৰু আদৰ্শবাদী নেতা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছিল। এই ভাবমূৰ্তি লৈ ১৯১৫ চনত তেওঁ ভাৰতলৈ উভতি আহে। ১৯১৭-১৮ চনত উত্তৰ বিহাৰৰ চম্পাৰণ, গুজৰাটৰ খেড়া আৰু আহমেদাবাদত সংঘটিত হোৱা তিনিটা বিবাদ সমাধানৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ জড়িত হৈ পৰে আৰু তাত দেখুওৱা দক্ষতাৰ বাবে গোটেই ভাৰততে তেওঁ এজন প্ৰভাৱশালী ৰাজনৈতিক নেতা হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰে।

চম্পাৰণত তেওঁ ভূস্বামীসকলৰ বিপক্ষে সাধাৰণ কৃষকসকলক নেতৃত্ব প্ৰদান কৰিছিল, খেড়াত কৃষকসকলৰ খেতি নষ্ট হোৱাৰ পিছতো চৰকাৰে আৰোপ কৰা অত্যধিক ৰাজহৰ বিপক্ষে মাত মতিছিল আৰু আহমেদাবাদত বঞ্চিত মিল শ্ৰমিকসকলৰ হৈ মিল মালিকসকলৰ বিপক্ষে থিয় দিছিল। এই প্ৰতিটো কাৰ্যসূচীতে তেওঁ 'সত্যাগ্ৰহ'ক কৌশল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু য'ত আদৰ্শ আছিল সত্য আৰু অহিংসা। এই আন্দোলনবোৰত জনগণৰ বৃহৎ অংশগ্ৰহণে গান্ধীক প্ৰকৃত শক্তি প্ৰদান কৰিছিল।

১৯১৪ চনত প্ৰথম মহাযুদ্ধ আৰম্ভ হোৱাৰ পিছত ভাৰতীয়সকলে ব্ৰিটিছ শক্তিক সহায়ৰ হাত আগবঢ়াইছিল। কংগ্ৰেছ দলেও এইক্ষেত্ৰত নৈতিক সমৰ্থন আগবঢ়াইছিল। গান্ধীজীয়ে গুজৰাটৰ কৃষকসকলক স্বৰাজ আৰু স্ব-শাসন লাভৰ চৰ্তত সৈন্য বাহিনীত যোগদান কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছিল। এইক্ষেত্ৰত ১৯১৮ চনলৈ তেওঁ ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ সহযোগী আছিল।

১৯১৪-১৮ চনৰ যুদ্ধৰ পিছত ভাৰতীয় জাতীয়তাবাদীসকলে ৰাজনৈতিক লাভৰ যি আশা কৰিছিল সেইখিনি পূৰ্ণ নহ'ল। যুদ্ধোত্তৰ বছৰবোৰত আৰ্থিক দুৰৱস্থাই দেখা দিলে। উদ্যোগবোৰে লোকচান ভৰিলে আৰু বহুতো উদ্যোগ বন্ধ হৈ গ'ল। শ্ৰমিকসকল কৰ্মহীন হৈ পৰাৰ উপৰি মূল্যবৃদ্ধি আৰু দৰিদ্ৰতাৰ দ্বাৰা জুৰুলা হৈ পৰিল। কৃষকসকল

দৰিদ্ৰ হৈ পৰিল আৰু অধিক কৰৰ বোজা বহন কৰিবলগীয়া হ'ল। যুদ্ধোত্তৰ সময়ছোৱাত ভাৰতীয় সমাজৰ সৰ্বস্বৰত বিৰূপ প্ৰতিক্ৰিয়া দেখা গ'ল। সেইদৰে নগৰীয়া শিক্ষিত ভাৰতীয়সকলো কৰ্ম-সংস্থাপনৰ অভাৱত পৰিল। ১৯১৯ চনৰ ঘটনাপ্ৰৱাহে ব্ৰিটিছসকলৰ প্ৰতি গান্ধীজীৰো মোহভংগ ঘটাইছিল আৰু তেওঁ ব্ৰিটিছসকলৰ সহযোগীৰ পৰিৱৰ্তে অসহযোগী হৈ উঠিছিল।

২.০২ : ৰাওলাট আইন, ১৯১৯

১৯১৭ চনত ভাৰতৰ গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল লৰ্ড ছেমছফোৰ্ডে ন্যায়াধীশ চিডনি ৰাওলাটৰ অধ্যক্ষতাত বিদ্রোহী কাৰ্যকলাপৰ প্ৰকৃতি আৰু পৰিসৰৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিবলৈ এখন আয়োগ গঠন কৰি দিছিল। প্ৰয়োজন সাপেক্ষে বিধান পালিকাক এই ক্ষেত্ৰত যথাযথ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰাৰ পৰামৰ্শ দিবলৈও আয়োগক নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল। এই আয়োগৰ পৰামৰ্শ মতে, চৰকাৰে ১৯১৯ চনত ৰাওলাট আইন প্ৰণয়ন কৰিছিল। উক্ত আইনখনে যিকোনো এজন মানুহকে বিনাবিচাৰে কাৰাগাৰত নিক্ষেপ কৰিবলৈ চৰকাৰক অধিকাৰ প্ৰদান কৰিছিল। এই আইনখনে ভাৰতীয়সকলৰ মাজত ব্যাপক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

২.০৩ : সত্যাগ্ৰহ বা অহিংস আন্দোলন, ১৯১৯

ৰাওলাট আইনৰ প্ৰতিবাদত গান্ধীজীয়ে ১৯১৯ চনত সত্যাগ্ৰহ বা অহিংস আন্দোলন আৰম্ভ কৰিছিল। গান্ধীজীৰ মতে সত্যাগ্ৰহ হ'ল 'এক আধ্যাত্মিক আন্দোলন, এক বিশুদ্ধীকৰণ আৰু প্ৰায়শ্চিত্তকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া।' ১৯১৯ চনৰ ৬ এপ্ৰিলত হৰতাল কাৰ্যসূচীৰে এই আন্দোলন আৰম্ভ হৈছিল। সকলোৱে ব্যৱসায়-বাণিজ্য পৰিহাৰ কৰি অনশন আৰু প্ৰাৰ্থনাত বহিছিল। লাহে লাহে এই আন্দোলনে এক বৃহৎ গণ-আন্দোলনত পৰিণত হৈছিল। এই আন্দোলনে গান্ধীজীক এজন অতি সম্ভাৱনাপূৰ্ণ সৰ্বভাৰতীয় নেতাৰ ৰূপত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তেওঁক গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হয়, যদিও লগে লগে মুক্তিও দিয়া হয়। চৰকাৰে এই গণ আন্দোলনটোক কঠোৰ হাতেৰে দমন কৰিছিল।

২.০৪ : জালিৱানৱালাবাগৰ হত্যাকাণ্ড, ১৩ এপ্ৰিল, ১৯১৯

৬ এপ্ৰিলৰ হৰতালৰ এসপ্তাহমানৰ ভিতৰতে পঞ্জাবৰ বেছি ভাগ অঞ্চলতে আন্দোলনটোৱে তীব্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল। ১০ এপ্ৰিলত ড° সত্যপাল আৰু ড° কিট্‌চলিউ নামৰ ৰাজ্যখনৰ দুজন জনপ্ৰিয় নেতাক গ্ৰেপ্তাৰ কৰি অমৃতসৰৰ পৰা নিৰ্বাসিত কৰা হয়। ১৩ এপ্ৰিলত অমৃতসৰৰ জালিৱানৱালাবাগত এখন গণসভা অনুষ্ঠিত হৈছিল। তদানন্তৰ নিৰাপত্তাৰ দায়িত্ববাহী বিষয়া জেনেৰেল ডায়াৰে উক্ত সভাখন অনুষ্ঠিত হোৱাত কোনো বাধা প্ৰদান কৰা নাছিল। সভাখন অনুষ্ঠিত হোৱা পথাৰখনৰ সকলো ফালেই ওখ দেৱাল আছিল আৰু প্ৰৱেশ কৰিবলৈ এটা মাত্ৰ সৰু পথ আছিল। সভাখন অনুষ্ঠিত হৈ থাকোতেই হঠাতে জেনেৰেল ডায়াৰৰ নিৰ্দেশত নিৰাপত্তাৰক্ষীয়ে অসহায়, নিৰস্ত্ৰ মানুহবোৰৰ ওপৰত নিৰ্দয়ভাবে গুলি চলাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। সেই নিৰ্দয় গুলিচালনাত শ শ লোকৰ মৃত্যু

জালিৱানৱালাবাগৰ হত্যাৰূপৰ ৰূপ

হৈছিল আৰু বহুতো লোক আহত হৈছিল। পঞ্জাবত সামৰিক শাসন জাৰি কৰা হৈছিল। যথেষ্ট গ্ৰেপ্তাৰ কৰা, সম্পত্তি বাজেয়াপ্ত কৰা, লাঠি চালনা ইত্যাদিৰ দৰে অগণতান্ত্ৰিক দমন-নীতিৰে উক্ত সময়ছোৱাত জনসাধাৰণক হাৰাশাস্তি কৰা হৈছিল। চৰকাৰে লৰ্ড হাণ্টাৰৰ নেতৃত্বত পঞ্জাবৰ ঘটনা-প্ৰৱাহৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিবলৈ এখন আয়োগ গঠন কৰি দিছিল। লণ্ডনত ব্ৰিটিছ চৰকাৰে জেনেৰেল ডায়াৰক চাকৰিৰ পৰা অব্যাহতি দিছিল, কিন্তু

তেওঁক দোষ মুক্ত বুলিও ঘোষণা কৰা হৈছিল। গোটেই দেশখনতেই অসন্তুষ্টিৰ বতাহ বলিছিল। জালিৱানৱালাবাগ হত্যাৰূপৰ প্ৰতিবাদত ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে ব্ৰিটিছ চৰকাৰে তেওঁক প্ৰদান কৰা 'নাইট' উপাধি পৰিত্যাগ কৰিছিল।

২.০৫ : খিলাফৎ আন্দোলন

প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধত তুৰ্কীসকলৰ পৰাজয়ৰ ফলস্বৰূপে, খলিফাৰ গুৰুত্ব একেবাৰে কমি গৈছিল। মুছলমানসকলে তুৰস্কৰ সম্ৰাটক খলিফা বা আধ্যাত্মিক গুৰু হিচাপে গণ্য কৰিছিল। কিন্তু খলিফাই নিজৰ সাম্ৰাজ্যৰে পৰিত্ৰ ঠাইবোৰৰ ওপৰত অধিকাৰ হেৰুৱাত মুছলমানসকল উত্তেজিত হৈ পৰিছিল। ভাৰতীয় মুছলমানসকলে খলিফাৰ দুৰ্ভাগ্যত শংকিত হৈ পৰিছিল আৰু মৌলানা চৌকত আলি আৰু মহম্মদ আলিৰ নেতৃত্বত এখন খিলাফৎ সমিতি গঠন কৰিছিল। এই সমিতিৰ উদ্দেশ্য আছিল ইছলামৰ আধ্যাত্মিক গুৰু খলিফাক পূৰ্বৰ মৰ্যাদালৈ ঘূৰাই অনা। গান্ধীজীয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থত ভাৰতীয় হিন্দু আৰু মুছলমানক ঐক্যবদ্ধ কৰিবলৈ ইয়াক এটা সুযোগ হিচাপে গ্ৰহণ কৰি খিলাফৎ আন্দোলনলৈ মুকলি সমৰ্থন জনোৱাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁ খিলাফৎ সমিতিক অহিংস অসহযোগ আন্দোলনৰ জৰিয়তে নিজৰ দাবী উত্থাপন কৰি চৰকাৰক দাবীসমূহ মানি ল'বলৈ বাধ্য কৰিব পাৰিব বুলি পতিয়ন নিয়াইছিল।

২.০৬ : অসহযোগ আন্দোলন, ১৯২০-২২

ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ ইতিহাসত অসহযোগ আন্দোলন এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অধ্যায়। ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ নেতৃত্বত এই আন্দোলন ১৯২০ চনৰপৰা ১৯২২ চনলৈ চলিছিল। গান্ধীৰ সৰল নেতৃত্বত এই আন্দোলনে অহিংস পথেৰে ব্ৰিটিছ শাসনৰপৰা ভাৰতবৰ্ষক মুক্ত কৰিবলৈ দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা হৈছিল। আন্দোলনকাৰীসকলে ব্ৰিটিছৰ সামগ্ৰী কিনিবলৈ অমান্তি হৈছিল আৰু থলুৱা কুটিৰ শিল্পৰ সামগ্ৰীহে ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

তেওঁলোকে সুভাৰ বিপণীসমূহ বন্ধ কৰিছিল। এই আন্দোলনৰ মুখা লক্ষ্য আছিল—
ভাৰতবৰ্ষৰ মৰ্যাদা আৰু অখণ্ডতা শান্তিপূৰ্ণভাৱে অটুট ৰখা। হেজাৰ হেজাৰ সাধাৰণ মানুহ
এই উদ্দেশ্যেৰে আন্দোলনত নামিছিল। ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ ইতিহাসত এইটোৱে
প্ৰথম সৰ্ববৃহৎ আন্দোলন হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল। অসহযোগ আন্দোলনত বিভিন্ন
কাৰকে বিভিন্ন সময়ত অৰিহণা যোগাইছিল। ইয়াৰ কিছুমান উল্লেখযোগ্য কাৰক হ'ল—

- (১) প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধত ভাৰতীয়সকলৰ অসম্ভুষ্টি; কিয়নো ইয়াৰ ফলত ভাৰতৰ অৰ্থনীতি
আৰু ইয়াৰ মানৱ সম্পদত বিৰূপ প্ৰভাৱ পৰিছিল।
- (২) ১৯১৯ চনৰ বাওলাট এক্টৰ জৰিয়তে ব্ৰিটিছৰ বৰ্দ্ধিত দমনমূলক নীতি গ্ৰহণ। এই
আইনে সত্ৰাস্বাদৰ সন্দেহত যিকোনো লোককে দুবছৰ বিনা বিচাৰে কাৰাগাৰত
নিষ্ক্ষেপ কৰাৰ কৰ্তৃত্ব ব্ৰিটিছ চৰকাৰক প্ৰদান কৰিছিল। গান্ধীৰ নেতৃত্বত এই আইনৰ
বিপক্ষে এক সৰ্বব্যাপী প্ৰতিবাদী আন্দোলন গঢ়ি উঠিছিল।
- (৩) ১৯১৯ চনৰ জালিয়ানৱালাবাগৰ হত্যাকাণ্ড।
- (৪) ব্ৰিটিছসকলৰ দ্বাৰা ভাৰতবৰ্ষত অৰ্থনৈতিক শোষণ।
- (৫) ভাৰতীয় মুছলমানসকলৰ দ্বাৰা আৰৱ সাম্ৰাজ্যৰ সুৰক্ষাৰ হকে আৰম্ভ হোৱা খিলাফৎ
আন্দোলনৰ প্ৰতি সমৰ্থন।

জাতীয় নেতাসকলে এইটো বুজি উঠিছিল যে সাংবিধানিক সংশোধনৰ দ্বাৰা
ভাৰতীয়সকলক ন্যায্য প্ৰদান কৰাটো পৰ্যাপ্ত নাছিল। সেই কাৰণে তেওঁলোকে ১৯২১
চনত কলিকতাত বহা ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ এখন বিশেষ সভাত গান্ধীৰ নেতৃত্বত
অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত লৈছিল। এই আন্দোলনে সাংঘাটিক ধৰণে
ব্ৰিটিছৰ অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ক্ষমতাৰ ওপৰত প্ৰত্যাহান সৃষ্টি কৰিছিল।

অসহযোগ আন্দোলনে মানুহৰ আবেগক উজ্জীৱিত কৰি তুলিছিল। হিন্দু-মুছলমানৰ
একতা বৃদ্ধি হৈছিল আৰু একেলগে আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। নানান ঠাইত বিদেশী
বস্ত্ৰ জ্বলাই দিয়া হৈছিল। বিদেশী ব্যয়-বস্তু আৰু সুৰা বিক্ৰী কৰা দোকানবোৰ বৰ্জন কৰা
হৈছিল। বৃহৎ সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে চৰকাৰী বিদ্যালয়-মহাবিদ্যালয় ত্যাগ কৰিছিল।
বংগদেশৰ মেদিনীপুৰৰ কৃষকসকলে কৰ-কাটল নিদিয়াৰ সপক্ষে প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণ
কৰিছিল। কংগ্ৰেছে সেই সময়ছোৱাত কাশী বিদ্যাপীঠ, বেনাৰস বিদ্যাপীঠৰ দৰে জাতীয়
শিক্ষানুষ্ঠান পঢ়ি তুলিছিল। শেঠ যমুনালাল বাজাজে কাছাৰী ত্যাগ কৰা উকীলসকলৰ
পৰিয়ালৰ ভৰণ-পোষণৰ বাবে বছৰি এক লাখকৈ টকা দিয়াৰ কথা ঘোষণা কৰিছিল।
কংগ্ৰেছে প্ৰায় চল্লিশ লাখ স্বেচ্ছাসেৱকক সদস্যভুক্ত কৰিছিল। বিশ হাজাৰ চৰখা (যঁতৰ)
নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। নানান ধৰণৰ ব্যক্তিগত আৰু ৰাজহুৱা বিবাদবোৰৰ সমাধান বাইজৰ
আদালতত কৰা হৈছিল। অসহযোগ আন্দোলনৰ খৰচ-পাতিৰ বাবে গঢ়ি তোলা তিলক
স্বৰাজ পুঁজিয়ে খুব কম সময়ৰ ভিতৰতে এক কোটিতকৈও অধিক টকা সংগ্ৰহ কৰিবলৈ
সক্ষম হৈছিল। মহিলাসকলেও সক্ৰিয়ভাৱে আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। জনসাধাৰণৰ
মাজত জাগৰণ আনিবলৈ গান্ধীজীয়ে প্ৰায় গোটেই দেশখনেই ভ্ৰমণ কৰিছিল।

অসহযোগ আন্দোলনৰ ইতিবাচক আৰু নেতিবাচক দুয়োটা দিশেই আছিল।

অসহযোগ আন্দোলনৰ ফলত হাতেৰে সূতা কটা আৰু তাঁতবোৰা শিল্পৰ উন্নতিৰ জৰিয়তে স্বদেশী আন্দোলন এটা গঢ়ি উঠিছিল। হিন্দুসকলৰ মাজত প্ৰচলিত অস্পৃশ্য দূৰীকৰণৰ প্ৰচেষ্টা, হিন্দু-মুছলমানৰ ঐক্য সাধন, মাদকদ্রব্য নিবাৰণ আদি কিছুমান সামাজিক উৎকৰ্ষ সাধন অসহযোগ আন্দোলনৰ অৱদান। স্বৰাজ্য পুঁজি হিচাপে তিলক স্মাৰকৰ বাবে কোটি কোটি টকাৰ দান-বৰঙনি সংগ্ৰহো ইয়াৰ ফলত সম্ভৱ হৈছিল।

বিধান মণ্ডল, আদালত আৰু চৰকাৰী শিক্ষানুষ্ঠান— এই তিনি বৰ্জন কাৰ্যক অসহযোগ আন্দোলনৰ নেতিবাচক দিশ হিচাপে আঙুলিওৱা হয়। সেইদৰে ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ পৰা পোৱা নানান বাঁটা-বাহন আৰু উপাধি পৰিত্যাগ কৰাৰ দৰে কাৰ্যসূচীসমূহো অসহযোগ আন্দোলনৰ অংশ স্বৰূপ আছিল। সেইদৰে নেতিবাচক দিশবোৰে কিছুমান ইতিবাচক সংস্কাৰ সাধনো কৰিছিল। ৰাজহুৱা বিচাৰ সভাৰ ব্যৱস্থা, জাতীয়তাবাদী ভাষাৰাৰ বিদ্যালয়-মহাবিদ্যালয় স্থাপন কৰি চৰকাৰী স্কুল ত্যাগ কৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অধ্যয়নৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা ইত্যাদি তেনেধৰণৰ সংস্কাৰ কাৰ্যসূচী আছিল। অসহযোগকাৰীসকলে যাতে অহিংস নীতি সকলো ক্ষেত্ৰতে কঠোৰভাৱে মানি চলে আৰু যিকোনো পৰিস্থিতিতে যাতে তেওঁলোকে সত্যক বিসৰ্জন নিদিয়ে, সেই কথা স্পষ্ট কৰি দিয়া হৈছিল।

১৯২০ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত কংগ্ৰেছৰ নাগপুৰ অধিবেশনে গান্ধীজীয়ে আৰম্ভ কৰা এই আন্দোলনক আনুষ্ঠানিক মান্যতা প্ৰদান কৰিছিল। অধিবেশনে ঘোষণা কৰিছিল যে 'ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ উদ্দেশ্য হৈছে সকলো বৈধ আৰু শান্তিপূৰ্ণ উপায়েৰে ভাৰতীয় জনতাৰ দ্বাৰা স্বৰাজ লাভ কৰা।' ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামে এক নতুন পৰিক্ৰমালৈ আগবাঢ়িছিল। কংগ্ৰেছে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে স্বাধীনতাৰ বাবে এক প্ৰত্যক্ষ কাৰ্যনীতি হাতত ল'বলৈ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছিল। এনেদৰে কংগ্ৰেছ এটা গণভিত্তিক সংগঠনত পৰিণত হৈছিল।

২.০৭ : অসহযোগ আন্দোলনৰ সামৰণি

এই আন্দোলনে সমগ্ৰ ভাৰত ব্যাপি অতি প্ৰবল প্ৰভাৱ পেলাইছিল আৰু সফলতা অৰ্জন কৰিছিল। ১৯২২ চনৰ ৫ ফেব্ৰুৱাৰি তাৰিখে উত্তৰ প্ৰদেশৰ গোৰখপুৰ জিলাৰ চৌৰিচৌৰাত স্থানীয় পুলিচ আৰু প্ৰতিবাদকাৰীৰ মাজত হিংসাত্মক সংঘৰ্ষ সংঘটিত হৈছিল। এই সংঘৰ্ষত তিনিজন প্ৰতিবাদকাৰী পুলিচৰ গুলীত নিহত হোৱাত উন্মত্ত জনতাই পুলিচ থানাত অগ্নিসংযোগ কৰি ২২জন পুলিচক হত্যা কৰে। এই ঘটনাত গান্ধী মৰ্মাহত হোৱাৰ লগতে আন্দোলনে অহিংস নীতি যে পৰিহাৰ কৰিছে তাক বাৰুকৈয়ে উপলব্ধি কৰিছিল। সেয়েহে তেওঁ আন্দোলন বন্ধ কৰি তিনি সপ্তাহৰ অনশনত বহিছিল। তেতিয়া বহুতো কংগ্ৰেছ নেতাই গান্ধীৰ সিদ্ধান্তক আদৰণি জনাইছিল, আন এচাম জাতীয় নেতাই আকৌ এটা সাধাৰণ হিংসাত্মক ঘটনাৰ বাবে আন্দোলন বন্ধ কৰি দিয়াটো ভাল পোৱা নাছিল। সি যি কি নহওঁক, কংগ্ৰেছ কাৰ্যবাহী কমিটিয়ে গান্ধীৰ সিদ্ধান্তত সন্মতি জনাই আৰু ১৯২২ চনৰ ১২ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে অসহযোগ আন্দোলনৰ অন্ত পৰে। ১৯২২ চনৰ ১০ মাৰ্চত গান্ধীক আটক কৰা হয় আৰু বিদ্ৰোহত উদগনি জনোৱাৰ অপৰাধত ৬ বছৰ কাৰাদণ্ড বিহা হয়। কিন্তু গান্ধী নিজৰ অহিংস নীতিত অটল আছিল। গান্ধীৰ কাৰাদণ্ডই আন এক প্ৰবল আন্দোলনৰ পথ প্ৰশস্ত কৰি তুলিছিল।

২.০৮ : ছাইমন কমিছন

১৯১৯ চনত ভাৰত চৰকাৰ আইন প্ৰণয়ন হোৱাৰ দহ বছৰ পিছত আইনখনৰ কাৰ্যকাৰিতাৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিবলৈ ব্ৰিটিছ চৰকাৰে এখন আয়োগ গঠন কৰিছিল। সেই মৰ্মে ১৯২৮ চনত ছাৰ জন ছাইমনৰ নেতৃত্বত এখন সাতজনীয়া আয়োগে ভাৰতত পদাৰ্পণ কৰে। কিন্তু উক্ত আয়োগত এজনো ভাৰতীয় সদস্য নোহোৱাৰ প্ৰতিবাদত কংগ্ৰেছে আয়োগখনক বৰ্জন কৰে। 'ছাইমন ঘূৰি যোৱা' ধ্বনিৰে কংগ্ৰেছে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰে। লাহোৰত লালা লাজপত ৰায়ৰ নেতৃত্বত হোৱা এটা ছাইমন বিৰোধী সমদলৰ ওপৰত পুলিছে নিৰ্দয়ভাবে লাঠি চালনা কৰে, য'ত লাজপত ৰায় বেয়াকৈ আহত হয় আৰু তাৰ ফলতেই তেওঁ মৃত্যুবৰণ কৰে।

ছাইমন কমিছনৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদী সমদল

পূৰ্ণ স্বৰাজৰ দাবী : ১৯২৯ চনত লাহোৰত জৱাহৰলাল নেহৰুৰ সভাপতিত্বত বহা কংগ্ৰেছ অধিবেশনত ভাৰতীয়সকলৰ মূল আকাংক্ষা হিচাপে পূৰ্ণ স্বৰাজৰ দাবী উত্থাপন কৰা হয়। সেইমৰ্মে ১৯৩০ চনৰ ২৬ জানুৱাৰীৰ দিনটো গোটেই দেশজুৰি স্বাধীনতা দিৱস পালন কৰা হয়।

২.০৯ : আইন অমান্য আন্দোলন, ১৯৩০-৩৪

আইন অমান্য আন্দোলনৰ অন্যতম প্ৰধান কাৰণ আছিল— ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ দ্বাৰা ছাইমন কমিছন গঠন। এই কমিছনত অকল ব্ৰিটিছ সংসদৰ সদস্যকহে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছিল। মণ্টেগো চেমচফৰ্ড সংস্কাৰ (১৯১৯) কিমানদূৰ কৃতকাৰ্য হৈছিল তাক অনুসন্ধান কৰাটোৱেই ১৯২৭ চনত গঠিত হোৱা এই কমিছনৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল। ৰাজনৈতিক দল আৰু সামাজিক সংগঠনবোৰে ভাৰতীয় প্ৰতিনিধি নথকা বাবে ইয়াক গ্ৰহণ কৰা নাছিল আৰু 'স্বতকায়সকলৰ কমিছন' বুলি অভিহিত কৰিছিল। এই কমিছনৰ প্ৰতিবাদস্বৰূপে ১৯২৮ চনৰ ৩ ফেব্ৰুৱাৰিত বংগদেশত এক হৰতাল আৰম্ভ হৈছিল। ছাইমন কলিকতাত গৈ উপস্থিত হোৱাত বিভিন্ন প্ৰতিবাদৰ সন্মুখীন হৈছিল। তেনে পৰিস্থিতিত মতিলাল নেহৰুক ভাৰতৰ বাবে এখন সংবিধানৰ খচৰা প্ৰস্তুত কৰাৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হৈছিল। ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছে নেহৰু প্ৰতিবেদন গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু চৰকাৰক এই প্ৰতিবেদনখন গ্ৰহণ কৰিবলৈ হেঁচা প্ৰয়োগ কৰিছিল। ১৯২৮ চনত কলিকতাত বহা কংগ্ৰেছৰ অধিবেশনত ব্ৰিটিছ চৰকাৰক এই সকীয়নি দিয়া হৈছিল যে যদি ভাৰতক ডমিনিয়ন ব্যৱস্থা প্ৰদান কৰা নহয় তেন্তে আইন অমান্য আন্দোলন গঢ়ি তোলা হ'ব।

১৯২৯ চনৰ লাহোৰ কংগ্ৰেছ অধিবেশনত 'পূৰ্ণ স্বৰাজ বা সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা' কংগ্ৰেছৰ মূল লক্ষ্যৰূপে বিবেচিত হয়। ইয়াৰ সমান্তৰালভাৱে ১৯৩০ চনৰ ২৬ জানুৱাৰীত সমগ্ৰ ভাৰততে পূৰ্ণ স্বৰাজ দিবস পালন কৰা হয়। ১৯৩০ চনৰ ৩১ জানুৱাৰী তাৰিখে গান্ধীয়ে ব্ৰিটিছৰ অপশাসনৰ অৱসান বিচাৰি ভাইচৰয় লৰ্ড আৰউইনলৈ কেইবাটাও দাবী সম্বলিত এখন চৰম পত্ৰ প্ৰেৰণ কৰে। এই দাবীসমূহ আছিল—

- ❖ মাদক দ্ৰব্যৰ প্ৰচলন বন্ধ;
- ❖ টকা আৰু ষ্টাৰ্লিঙৰ অনুপাত সলনি;
- ❖ মাটিৰ খাজনাৰ পৰিমাণ কম কৰা;
- ❖ লোণ কৰ বন্ধ কৰা;
- ❖ সৈন্য বাহিনীৰ ব্যয় কমোৱা;
- ❖ প্ৰশাসনীয় ব্যয় সংকোচন কৰা;
- ❖ বিদেশী কাপোৰত সীমা শুষ্ক আৰোপ;
- ❖ ডাক সংৰক্ষণ বিল গ্ৰহণ কৰা;
- ❖ অপৰাধ অনুসন্ধান শাখাৰ বিলুপ্তি
- ❖ সকলো বাজনৈতিক বন্দীক মুক্তি দিয়া
- ❖ আত্মৰক্ষাৰ বাবে সাধাৰণ নাগৰিকক অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ৰখাৰ বৈধতা প্ৰদান কৰা।

গান্ধীয়ে স্পষ্ট ৰূপত উল্লেখ কৰিছিল যে যদি এই ১১টা দাবী মানি লোৱা নহয় তেতিয়া দেশে আইন অমান্য আন্দোলনৰ কাৰ্যসূচী গ্ৰহণ কৰিব। সমান্তৰালভাৱে আইন অমান্য আন্দোলন ১৯৩০ চনত গান্ধীৰ 'লোণ সত্যগ্ৰহ'ৰ জৰিয়তে আৰম্ভ হৈছিল যাক দাণ্ডি যাত্ৰা

গান্ধীৰ দাণ্ডি যাত্ৰা

বুলি জনা যায়। ১৯৩০ চনৰ ১২ মাৰ্চত এই যাত্ৰাৰ আৰম্ভণি হৈছিল। সেইদিনা গান্ধী আৰু তেওঁৰ অনুগামীসকলে আহমেদাবাদৰ সৰ্বমতী আশ্ৰমৰপৰা ভাৰতৰ পশ্চিম উপকূলত থকা দাণ্ডি নামৰ গাঁওখনলৈ যাত্ৰা কৰিছিল। একেৰাহে ২৫ দিন যাত্ৰা কৰি প্ৰায় ৩৮৫ কিলোমিটাৰ দূৰত্ব অতিক্ৰম কৰাৰ পিছত তেওঁলোক ১৯৩০ চনৰ ৬ এপ্ৰিল তাৰিখে দাণ্ডিত উপস্থিত হৈছিল। ইয়াতেই লোণ আইনৰ বিৰোধিতা কৰি গান্ধীয়ে নিজে লোণ প্ৰস্তুত কৰি চৰকাৰৰ প্ৰতি প্ৰত্যাহ্বানৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ক্ৰমে এই আন্দোলন সৰ্বত্ৰে বিয়পি পৰিছিল আৰু দেশৰ অন্যান্য প্ৰান্ততো লোণ আইনক প্ৰত্যাহ্বান জনোৱা হৈছিল।

উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত প্ৰদেশত খান আব্দুল গফুৰ খান (সীমান্ত গান্ধী নামেৰে পৰিচিত)ৰ নেতৃত্বত 'ৰেড চাৰ্ভ' হিচাপে জনপ্ৰিয় 'খুদাই খিটমদগাৰছ (ঈশ্বৰৰ সেৱক)' সকলে আন্দোলনটো চলাই নিছিল। এই আন্দোলনত গান্ধীজীৰ লগতে হেজাৰ হেজাৰ স্বাধীনতা প্ৰেমী পুৰুষ, মহিলা আৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গ্ৰেপ্তাৰ বৰণ কৰিছিল। আইন অমান্য আন্দোলন চলি থকাৰ বাবে লণ্ডনত অনুষ্ঠিত হোৱা প্ৰথমখন ঘূৰণীয়া মেজমেল কংগ্ৰেছে বৰ্জন কৰিছিল।

২.১০ : গান্ধী-আৰউইন চুক্তি, ১৯৩১

১৯৩১ চনৰ ৫ মাৰ্চ তাৰিখে, ভাৰতৰ ভাইচৰয় লৰ্ড আৰউইন আৰু মহাত্মা গান্ধীৰ মাজত এখন বুজা-বুজিৰ চুক্তি সম্পন্ন হয়। সেই চুক্তিৰ চৰ্ত অনুসৰি চৰকাৰে হিংসাত্মক ঘটনাৰ বাবে দোষী সাব্যস্ত নোহোৱা সকলো বন্দীক মুকলি কৰি দিয়াৰ সিদ্ধান্ত লোৱাৰ লগতে অসংগ্ৰহীত জৰিমনা মাফ কৰা আৰু তৃতীয় পক্ষৰ ওচৰত বিক্ৰী নকৰা সত্যাগ্ৰহীৰ পৰা অধিগ্ৰহণ কৰা মাটিবোৰ ঘূৰাই দিয়াৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। তাৰোপৰি চৰকাৰে সাগৰ পাৰৰ গাঁওবাসীক প্ৰয়োজনীয় নিমখখিনি তৈয়াৰ কৰাৰ অনুমতি প্ৰদান কৰাৰ লগতে শাস্তিপূৰ্ণ আৰু অহিংস ধৰ্মঘট কৰাৰ অনুমতি দিয়ে। কংগ্ৰেছেও চৰ্তানুসাৰে আইন অমান্য আন্দোলনৰ কাৰ্যসূচী প্ৰত্যাহাৰ কৰে। কংগ্ৰেছে পৰৱৰ্তী ঘূৰণীয়া মেজমেলত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ ইংগিতো প্ৰদান কৰে।

২.১১ : দ্বিতীয় ঘূৰণীয়া মেজমেল, ১৯৩১

১৯৩১ চনত দ্বিতীয় ঘূৰণীয়া মেজমেল লণ্ডনত অনুষ্ঠিত হয়। মহাত্মা গান্ধীয়ে কংগ্ৰেছৰ পৰা ইয়াত একমাত্ৰ প্ৰতিনিধি হিচাপে যোগদান কৰিছিল। সংযুক্ত অথবা পৃথক নিৰ্বাচনমণ্ডলী (Electorate) তৈয়াৰ কৰা অথবা বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ নামত আসন সংৰক্ষণৰ সিদ্ধান্ত লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত মেজমেলখন সফল নহ'ল। গান্ধীজীয়ে হতাশ মনেৰে ভাৰতলৈ ঘূৰি আহিছিল।

দ্বিতীয় ঘূৰণীয়া মেজমেল

২.১২ : আইন অমান্য আন্দোলনৰ পুনৰ আৰম্ভ, ১৯৩২

১৯৩১ চনত আইন অমান্য আন্দোলনৰ পুনৰ আৰম্ভ হয়, কিন্তু আন্দোলন প্ৰকৃতপক্ষে আৰম্ভ হোৱাৰ আগতেই মহাত্মা গান্ধীৰ লগতে তদানিন্তন কংগ্ৰেছ সভাপতি বল্লভ ভাই পেটেলক গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হয়। চৰকাৰে বলপূৰ্বকভাবে কংগ্ৰেছৰ কাৰ্যালয়ো অধিগ্ৰহণ কৰিছিল। গণসমাবেশবোৰক চেদেলি-ভেদেলি কৰিবলৈ ঠায়ে ঠায়ে লাঠি চালনা কৰা হৈছিল। আনকি শিশু আৰু তিৰোতাও অত্যাচাৰৰ হাত সাৰিব পৰা নাছিল। বেত্ৰাঘাত সৰ্বসাধাৰণৰ বাবে এটা সাধাৰণ শাস্তিত পৰিণত হৈছিল। সংবাদ মাধ্যমৰ ক্ষমতা সম্পূৰ্ণকৈ কৰ্তন কৰা হৈছিল। জাতীয়তাবাদী সাহিত্য- কবিতা, গল্প, উপন্যাস ইত্যাদিৰ ওপৰত নিষেধাজ্ঞা জাৰি কৰা হৈছিল। তথাপিও কিন্তু আন্দোলন থমকি ৰোৱা নাছিল। কিন্তু লাহে লাহে দীঘলীয়া আন্দোলনে মানুহবোৰৰ মনৰ ৰাজনৈতিক উদ্যম কমাই আনিছিল আৰু হতাশাৰ সৃষ্টি হৈছিল। ১৯৩৩ চনৰ মে' মাহত আন্দোলন সম্পূৰ্ণৰূপে স্তিমিত হৈ পৰিছিল আৰু ১৯৩৪ চনৰ মে' মাহত তাক প্ৰত্যাহাৰ কৰা হৈছিল।

আইন অমান্য আন্দোলনে ভাৰতীয় জনমানসত ৰাজনৈতিক সচেতনতা জগাই তুলিছিল আৰু একে সময়তে আন্দোলনৰ সময়ছোৱাত ব্ৰিটিছ চৰকাৰে কৰা নিষ্ঠুৰ আচৰণৰ দ্বাৰা গোটেই বিশ্ববাসীৰ সন্মুখতে তেওঁলোকৰ নগ্ন ৰূপটো দাঙি ধৰি ব্ৰিটিছ জাতিৰ সন্মান লাঘব কৰিছিল।

২.১৩ : সাম্প্ৰদায়িক বাঁটোৱাৰা, ১৯৩২

আইন অমান্য আন্দোলনৰ অস্থিৰ সময়ছোৱাত যেতিয়া ব্ৰিটিছ প্ৰধানমন্ত্ৰী ৰামজে মেকডোনাল্ডে ১৯৩২ চনত সাম্প্ৰদায়িক বাঁটোৱাৰাৰ কথা ঘোষণা কৰিলে, ব্ৰিটিছসকলৰ 'বিভাজন আৰু শাসন নীতি'য়ে এক নতুন ৰূপ লাভ কৰিলে। শিখ, খ্ৰিষ্টান আৰু মুছলমানৰ দৰে সংখ্যালঘু সম্প্ৰদায়ক পৃথক নিৰ্বাচনমণ্ডল প্ৰদান কৰাৰ বাহিৰেও, অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণীকো সংখ্যালঘু হিচাপে চিহ্নিত কৰা হৈছিল। সেইসকলকো পৃথক নিৰ্বাচনমণ্ডল প্ৰদান কৰি অন্য হিন্দুসকলৰ পৰা পৃথক কৰা হৈছিল। সেই ঘোষণাৰ বিৰোধিতা কৰি সেই সময়ত কাৰাগাৰত থকা গান্ধীজীয়ে আমৰণ অনশন আৰম্ভ কৰিছিল। এনেদৰে তেওঁ পুনে চুক্তি (১৯৩২)ৰ জৰিয়তে অন্য হিন্দুৰ লগত হৰিজনসকলকো যুটীয়া নিৰ্বাচনমণ্ডলত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাত সফল হৈছিল। পুনে চুক্তিৰ দ্বাৰা ব্ৰিটিছসকলে বাঁটোৱাৰা নীতিক সংশোধন কৰিবলৈ সন্মত হৈছিল। গান্ধীজীয়ে অস্পৃশ্যতা বিৰোধী আন্দোলনৰ লগত সম্পূৰ্ণৰূপে যুক্ত হৈ পৰিছিল আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা হৰিজন সেৱক সংঘ প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল।

২.১৪ : কংগ্ৰেছ মন্ত্ৰীসভাৰ গঠন, ১৯৩৭-৩৯

১৯৩৫ চনত ভাৰত চৰকাৰ আইন প্ৰণয়ন কৰি ব্ৰিটিছ চৰকাৰে ভাৰতত প্ৰাদেশিক স্বায়ত্ত্ব শাসন প্ৰদান কৰে। নিৰ্বাচনৰ ফল অনুসৰি পাঞ্জাব, চিন্দ প্ৰদেশ আৰু বংগদেশৰ বাহিৰে মুঠ এঘাৰখন প্ৰদেশৰ আঠখনতে কংগ্ৰেছে চৰকাৰ গঠন কৰে। ঔপনিৱেশিক ৰাষ্ট্ৰৰ বিকল্প হিচাপে ভাৰতত কংগ্ৰেছ দলৰ সন্মান অধিক বৃদ্ধি হৈ পৰে।

২.১৫ : কংগ্ৰেছ চৰকাৰৰ পদত্যাগ, ১৯৩৯

দ্বিতীয় মহাযুদ্ধ আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে কংগ্ৰেছ আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় বিধান পৰিষদৰ নিৰ্বাচিত সদস্যসকলৰ লগত আলোচনা নকৰাকৈ ভাৰত চৰকাৰে জাৰ্মানিৰ বিপক্ষে ভাৰতকো যুদ্ধত অংশ গ্ৰহণ কৰা বুলি ঘোষণা কৰে। কংগ্ৰেছে দাবী কৰিলে যে যিহেতু ভাৰতৰ জনসাধাৰণৰ সন্মতি অবিহনে যুদ্ধ ঘোষণা কৰা হৈছে, 'ভাৰত এখন স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰ হিচাপে স্বীকৃত নোহোৱালৈকে এই যুদ্ধৰ লগত যুক্ত হ'ব নোৱাৰিব। সেই মৰ্মে কংগ্ৰেছৰ সকলোবোৰ মন্ত্ৰী সভাই ১৯৩৯ চনৰ ১ নবেম্বৰত পদত্যাগ কৰে।

২.১৬ : পাকিস্তানৰ দাবী, ১৯৪০

কংগ্ৰেছ মন্ত্ৰী সভাবোৰৰ পদত্যাগক মুছলিম লিগে ১৯৩৯ চনৰ ২২ ডিচেম্বৰত 'মুক্তি দিৱস' হিচাপে পালন কৰে। মুছলিম লিগৰ লাহোৰ অধিবেশন (মাৰ্চ, ১৯৪০)ত জিন্নাই তেওঁৰ সভাপতিৰ ভাষণত দ্বিজাতি তত্ত্বৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰি মুছলমানসকলৰ বাবে সুকীয়া গৃহভূমিৰ দাবীটো উত্থাপন কৰে আৰু যিটোক তেওঁ পাকিস্তান বুলি অভিহিত কৰে। জাতীয় আন্দোলনক দুৰ্বল কৰাৰ বাবে ইংৰাজ সকলেও এনে পৃথকতাবাদী প্ৰবণতাক উৎসাহিত কৰিছিল।

২.১৭ : ব্যক্তিগত সত্যাপ্রহ, অক্টোবৰ, ১৯৪০

১৯৪০ চনৰ আগষ্ট মাহত ভাইচৰয়ে বিখ্যাত 'আগষ্ট প্রস্তাৱ' (August offer) ঘোষণা কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা ভাইচৰয়ৰ কাৰ্যকৰী পৰিষদৰ সম্প্রসাৰণ ঘটাই, ইয়াক এখন যুদ্ধ বিষয়ক পৰামৰ্শ পৰিষদত পৰিণত কৰি ভাৰতীয়সকলৰ যুদ্ধত অংশ গ্ৰহণক কাৰ্যকৰী কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। কিন্তু এই ঘোষণাত ভাৰতক স্বাধীনতা প্ৰদানক লৈ একো উল্লেখ নথকাত, কংগ্ৰেছ আৰু মুছলিম লিগ উভয়ে ইয়াক প্ৰত্যাখ্যান কৰে। ভাৰতৰ প্ৰতি ব্ৰিটিছসকলে গ্ৰহণ কৰা এনে নীতিৰ বিপক্ষে মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত ১৯৪০ চনৰ অক্টোবৰ মাহত কংগ্ৰেছ দলে ব্যক্তিগত সত্যাপ্ৰহ কাৰ্যসূচী গ্ৰহণ কৰে। ব্যক্তিগত সত্যাপ্ৰহক 'দিল্লীলৈ ব'লক (দিল্লী চলো) সত্যাপ্ৰহ' বুলিও জনা যায়। এই সত্যাপ্ৰহত গ্ৰেপ্তাৰ নোহোৱা একোজন সত্যাপ্ৰহীয়ে এখন নতুন ঠাইলৈ গৈ দিল্লী অভিমুখে যাত্ৰা কৰিছিল। এই আন্দোলনত প্ৰথমে গ্ৰেপ্তাৰ বৰণ কৰা সত্যাপ্ৰহীজন আছিল আচাৰ্য বিনোৱা ভাবে।

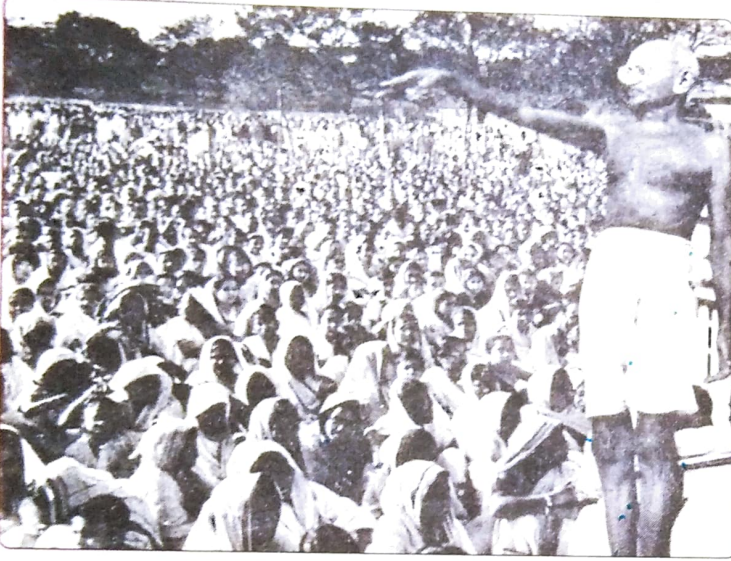
২.১৮ : ক্ৰিপ্ছ মিছন, ১৯৪২

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত জাপানৰ অংশগ্ৰহণ আৰু তেওঁলোকৰ উল্লেখযোগ্য সাফল্যই ভাৰতৰ প্ৰতিৰক্ষালৈ বিপদ মাতি আনিছিল। ই ভাৰতৰ প্ৰতি ইংলেণ্ডৰ মনোভাব কিছু কোমল কৰি তুলিছিল। ১৯৪২ চনৰ মাৰ্চ মাহত ব্ৰিটিছ যুদ্ধ পৰ্যালোচনা সমিতিয়ে চাৰ ষ্টেনফোর্ড ক্ৰিপ্ছক নতুন সাংবিধানিক প্ৰস্তাৱসহ ভাৰতলৈ প্ৰেৰণ কৰিছিল। তেওঁ ঠিক যুদ্ধৰ পিছতেই স্ব-শাসিত এখন ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ প্ৰস্তাৱ দিছিল। তেওঁ ভাৰতৰ বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলৰ লগত আলোচনা কৰিছিল, কিন্তু তৎকালে ক্ষমতা হস্তান্তৰৰ বিষয়ে তেওঁ কোনো প্ৰস্তাৱ নিদিয়াৰ বাবে কংগ্ৰেছ আৰু মুছলিম লিগ দুয়ো পক্ষই তেওঁৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰা নাছিল। উক্ত পৰিস্থিতিটোক সাধাৰণভাবে অলপ তীৰ্যকভাবে কোৱা হৈছিল যে তেওঁলোক আছিল 'এটা দেৱলীয়া বেংকৰ এখন দিন ওকলা (post-dated) চেক'।

২.১৯ : ভাৰত ত্যাগ আন্দোলন, আগষ্ট, ১৯৪২

১৯৩৯ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ আৰম্ভণি হৈছিল। গান্ধী আৰু নেহৰু দুয়োজনেই হিটলাৰ আৰু নাৎসী বাহিনীৰ বিৰোধিতা কৰিছিল। কিন্তু তেওঁলোকে 'সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা'ৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিলে ব্ৰিটিছক যুদ্ধত সহায় কৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। কিন্তু ব্ৰিটিছে তেওঁলোকৰ প্ৰস্তাৱ অগ্ৰাহ্য কৰে। প্ৰতিবাদ স্বৰূপে ১৯৩৯ চনত কংগ্ৰেছৰ মন্ত্ৰীসকলে মন্ত্ৰিত্বৰপৰা পদত্যাগ কৰে। চৰকাৰৰ ওচৰত হেঁচা দিবলৈ ১৯৪০ আৰু ১৯৪১ চনত কংগ্ৰেছে এলানি সত্যাপ্ৰহ কাৰ্যসূচী গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই সময়ত ব্ৰিটেইনত সকলো দলৰে সন্মিলিত চৰকাৰ আছিল, যাৰ শ্ৰমিক দলৰ সদস্যসকলে ভাৰতীয়সকলৰ দাবীসমূহৰ প্ৰতি সহানুভূতি প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। কিন্তু প্ৰধানমন্ত্ৰী উইনষ্টন চাৰ্চিল অত্যন্ত ৰক্ষণশীল আছিল আৰু তেওঁ ব্ৰিটিছ সাম্ৰাজ্যৰ পৰিসৰ সংকুচিত কৰাৰ পৰিপন্থী আছিল। ১৯৪২ চনত চাৰ্চিলে তেওঁ মন্ত্ৰীসভাৰ এজন মন্ত্ৰী ছাৰ ষ্টাফৰ্ড ক্ৰিপ্ছক ভাৰতলৈ পঠিয়াবলৈ হেঁচা দিয়া হয়। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ লগত আলোচনা কৰি ইউৰোপত চলি থকা যুদ্ধত ব্ৰিটিছ

পক্ষত ভাৰতীয়সকলৰপৰা সহায় আৰু সমৰ্থন লাভ কৰা। ব্ৰিটিছ চৰকাৰে ক্ৰিপছ মিছন গঠন কৰে। ক্ৰিপছৰ প্ৰস্তাৱত যুদ্ধৰ অন্তত ভাৰতৰ বাবে ডমিনিয়ন ব্যৱস্থাৰ প্ৰস্তাৱ আগবঢ়োৱাৰ লগতে এখন সাংবিধানিক পৰিষদ আৰু প্ৰদেশসমূহৰ কাৰণে পৃথক সংবিধানৰ প্ৰণয়নৰ অধিকাৰ প্ৰদান কৰা হ'ব বুলি ঘোষণা কৰা হৈছিল। অৱশ্যেই ক্ৰিপছ মিছন ব্যৰ্থ হৈছিল আৰু গান্ধীয়ে ব্ৰিটিছৰ বিৰুদ্ধে তৃতীয় বৃহৎ 'ভাৰত ত্যাগ' আন্দোলন আৰম্ভ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত লৈছিল। ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ অন্যান্য কাৰণবোৰ আছিল— জাপানৰ ভাৰত আক্ৰমণৰ ভাবুকি, পূৰ্ববংগত সন্ত্ৰাস আৰু ব্ৰিটিছে দেশখনক বন্ধা কৰিব নোৱাৰিব বুলি ভাৰতীয়সকলৰ মনত ঠাই লোৱা নিৰাপত্তাহীনতাৰ ভাৱ।

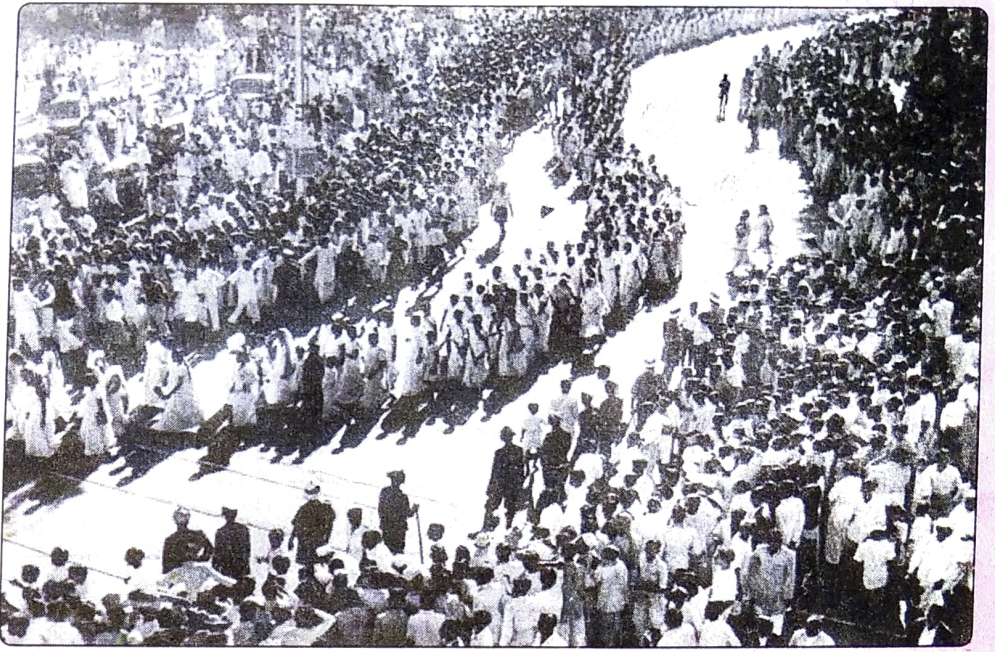
১৯৪২ চন ৮ আগষ্ট, ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনত গান্ধীৰ বক্তৃতা

১৯৪২ চনৰ আগষ্ট মাহত নিখিল ভাৰত কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ আৰম্ভণি কৰিছিল। আগষ্ট মাহত প্ৰস্তাৱ গৃহীত হোৱা বাবে এই আন্দোলনক **আগষ্ট বিপ্লৱ** নামেৰেও জনা যায়। ১৯৪২ চনৰ ৮ আগষ্ট তাৰিখে বোম্বাইত নিখিল ভাৰত কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে তাৎক্ষণিকভাৱে ব্ৰিটিছ শাসনৰ অৱসান বিচাৰি প্ৰস্তাৱ গৃহীত কৰিছিল। গান্ধীজীয়ে ঐতিহাসিক আগষ্ট সভাত বোম্বাইৰ গোৱালিয়া টেকত উদ্ভাস্ত ভাষণ দিছিল, যিখন ঠাইক বৰ্তমান 'আগষ্ট ক্ৰান্তি মৈদান' নামেৰে জনা যায়। গান্ধীৰ 'কৰিম কিম্বা মৰিম' (Do or Die) ধ্বনিৰ প্ৰেৰণাত উদ্ভুদ্ধ হৈ দেশে এই আন্দোলনত জঁপিয়াই পৰিছিল।

এইবাৰ ব্ৰিটিছ চৰকাৰে তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে কংগ্ৰেছক নিষিদ্ধ কৰাৰ লগতে গান্ধী আৰু বহুতো কংগ্ৰেছ নেতাক গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। বহুতেই দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধ শেষ নোহোৱালৈকে তিনি বছৰ জেলতেই কটাবলগীয়া হৈছিল। কিন্তু জনসাধাৰণক বাধা দি ৰাখিবলৈ চৰকাৰ সক্ষম নাছিল। সমগ্ৰ দেশতে হৰতালৰ লগতে বিদেশী সামগ্ৰীপূৰ্ণ দোকান ঘৰ ভাঙি চূৰমাৰ কৰা হৈছিল। ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ প্ৰতিষ্ঠান হিচাপে গণ্য কৰা ৰেল ষ্টেচন, আদালত, পুলিচ থানা আদিত জনসাধাৰণে আক্ৰমণ কৰিছিল। ৰেল লাইন ধ্বংস কৰাৰ লগতে টেলিফোন লাইনসমূহ কাটি দিয়া হৈছিল। কিছুমান ঠাইত আনকি স্বাধীন চৰকাৰো প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। উত্তৰ প্ৰদেশ, বিহাৰ, বংগদেশ, বোম্বাই, উৰিষ্যা আৰু অন্ধ্ৰপ্ৰদেশত এই আন্দোলনে ব্যাপক ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল। বালিয়া, চাতাৰা, দৰৱাৰ, বালাচোৰ, তালচেৰ আদি ঠাই ব্ৰিটিছ শাসনৰপৰা মুক্ত বুলি ঘোষণা কৰা হৈছিল আৰু তাত নিজাকৈ চৰকাৰ গঠন কৰা হৈছিল।

যদিও এই আন্দোলন দীৰ্ঘম্যাদী নাছিল, ই ভাৰতীয়সকলৰ জাতীয়তাবাদী ভাৱধাৰাৰ গভীৰতা, সংগ্ৰাম আৰু ত্যাগৰ সামূহিক প্ৰদৰ্শনৰ এক অনন্য উদাহৰণ আছিল। স্বাধীনতাৰ জাতীয়তাবাদী সংগ্ৰামত জনসাধাৰণৰ এই স্বতঃস্ফূৰ্ত অংশগ্ৰহণে এই আন্দোলনক এক

নতুন মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছিল। ছাত্ৰ, মহিলা, খেতিয়ক আৰু শ্ৰমিকে এই আন্দোলনত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। এই ঐতিহাসিক আন্দোলনটোৱে স্বাধীনতাৰ দাবীক জাতীয়তাবাদী আন্দোলনৰ তাৎক্ষণিক কাৰ্যসূচীলৈ পৰিণত কৰিছিল। 'ভাৰত ত্যাগ আন্দোলন'ৰ পিছত স্বাধীনতা দৰদামৰ বিষয় হৈ থকা নাছিল। ইয়াৰ পিছত ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ লগত কৰিবলগীয়া এটাই বুজাপৰা বাকী আছিল সেয়া হ'ল কেৱল ক্ষমতাৰ হস্তান্তৰ।

ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ বিশাল প্ৰতিবাদী শোভাযাত্ৰা

২.২০ : ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনী

১৯৪২ চনৰ বিদ্ৰোহক কঠোৰ হাতেৰে দমন কৰাৰ পিছত, ১৯৪৫ চনত যুদ্ধৰ সামৰণি পৰাৰ সময়লৈকে দেশৰ ভিতৰত কোনো ৰাজনৈতিক কাৰ্যকলাপ প্ৰায় নথকাৰ দৰেই হৈছিল। কিন্তু সেই সময়ত জাতীয় আন্দোলনে দেশৰ বাহিৰত নতুন ৰূপত প্ৰকট হৈছিল। জাতীয় কংগ্ৰেছৰ দুবাবো সভাপতি নিৰ্বাচিত হোৱা সুভাষ চন্দ্ৰ বসু ব্ৰিটিছ বিৰোধীতাৰ বাবে ১৯৪১ চনত কলিকতাৰ নিজৰ ঘৰতে গৃহবন্দী কৰা হয়। কিন্তু পুলিচ-চোৰাংচোৱাৰ বেছ ভাঙি তেওঁ আফগানিস্তান, ৰাছিয়া, জাৰ্মানী আৰু অৱশেষত ব্ৰহ্মদেশ আৰু মালয়ত উপস্থিত হয়। ১৯৪৩ চনত তেওঁ বিদেশবাসী জাতীয়তাবাদী নেতা ৰাসবিহাৰী বসুৰ সহযোগত ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনী (Indian National Army) নাইবা আজাদ হিন্দ ফৌজ পুনৰ্গঠন কৰে।

নেতাজী সুভাষ চন্দ্ৰ বসু

ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনীৰ ধাৰণাটো প্ৰথমে পোষণ কৰিছিল মালয়ত ব্ৰিটিছ সৈন্য বাহিনীত চাকৰি কৰি পিছত জাপানী সৈন্যৰ ওচৰত আত্মসমৰ্পণ কৰিবলগীয়া হোৱা ভাৰতীয় বিষয়া কেপ্টেইন মোহন সিঙে।

১৯৪২ চনৰ মাৰ্চ মাহত বিদেশবাসী ভাৰতীয়সকলক লৈ টকিঅ'ত বহা এখন সভাত ভাৰতীয় স্বতন্ত্ৰ লীগ (Indian Independence League) গঠন কৰা হৈছিল। ইয়াৰ পিছত ১৯৪২ চনৰ জুন মাহত বেংককত বহা সন্মিলনত উক্ত লীগৰ সভাপতি হিচাপে ৰাসবিহাৰী বসুক নিৰ্বাচিত কৰা হয় আৰু তাতেই ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনী বা আজাদ হিন্দ ফৌজ

মহাত্মা গান্ধী আৰু ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰাম

DAILY ASSAM

পুনৰ্জ্জীৱিত কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হয়। বেংকক অধিবেশনে সুভাষ চন্দ্ৰ বসুকো জাপানলৈ নিমন্ত্ৰণ জনায়। তেওঁৰ জাপানত উপস্থিত হোৱাৰ পিছতে ৰাসবিহাৰী বনুই ভাৰতীয় স্বতন্ত্ৰ লীগৰ সভাপতিৰ আসনখন ত্যাগ কৰি সুভাষ বসুক উক্ত পদলৈ আদৰণি জনায়। লগতে আই এন এৰ সৰ্বোচ্চ মুৰব্বী হিচাপে তেওঁৰ নাম ঘোষণা কৰা হয়।

১৯৪৩ চনৰ ২১ অক্টোবৰ তাৰিখে, তেওঁ ছিংগাপুৰত স্বাধীন ভাৰতৰ প্ৰাদেশিক চৰকাৰ (যাক আজাদ হিন্দ চৰকাৰ বুলি জনা যায়) গঠন কৰি ব্ৰিটিছ-মুক্ত ভাৰত গঠন সংকল্প গ্ৰহণ কৰে। ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনীটোক পুনৰ গঠন কৰা হয় আৰু যুদ্ধবন্দীৰ লগতে সাধাৰণ মানুহকো সৈন্য বাহিনীত ভৰ্তি কৰাৰ ব্যৱস্থা লোৱা হয়। ইয়াৰ লগতে যুদ্ধ পুঁজি গঠন কৰা হয় আৰু 'জালি ৰাণী ৰেজিমেন্ট' নামেৰে মহিলাসকলৰ বাহিনী এটাও গঠন কৰা হয়।

ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনীৰ মূল শ্লোগান আছিল 'জয় হিন্দ'। ব্ৰিটিছ আৰু সহযোগীসকলৰ সৈন্যৰ বিপক্ষে ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনীয়ে জাপানৰ লগ লাগি ব্ৰহ্মদেশ, ইন্দ্ৰফল আৰু কহিমাত যুদ্ধ কৰিছিল। বসুৰ বিখ্যাত 'মোক তেজ দিয়া আৰু মই তোমালোকক স্বাধীনতা দিম' উক্তিye তেওঁৰ সৈন্যসকলক বৰকৈ অনুপ্রাণিত কৰিছিল। কিন্তু যুদ্ধত জাপানৰ পৰাজয় আৰু আত্ম-সমৰ্পণে ভাৰতীয় জাতীয় সৈন্য বাহিনীকো আত্ম-সমৰ্পণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰে।

সুভাষ চন্দ্ৰ বসুই ১৯৪৫ চনৰ আগষ্ট মাহত এটা বিমান দুৰ্ঘটনাত প্ৰাণ হেৰুৱায় বুলি কোৱা হয়। ফেচীবাদী শক্তিৰ সহায়ত স্বাধীনতা অৰ্জনৰ চেষ্টা কৰা বুলি তেওঁক ভাৰতীয় জাতীয়তাবাদী নেতাসকলৰ একাংশই সমালোচনাও কৰিছিল। একে সময়তে তেওঁক ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনীৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ জৰিয়তে ভাৰতীয় জনতা আৰু ভাৰতীয় সৈন্যৰ সন্মুখত এটা স্বদেশপ্ৰেমৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ উৎস হিচাপে ভাৰতীয়সকলে বন্দনা কৰে। তেওঁক গোটেই দেশবাসীয়ে নেতাজী হিচাপে সন্মানিত কৰিছে।

স্বাধীনতাৰ প্ৰাৰম্ভ : ১৯৪৫ চনত ব্ৰিটিছসকলে দ্বিতীয় মহাযুদ্ধত জয়লাভ কৰে। সেইবাবে ভাৰতীয়সকলক কিছু ক্ষমতা অৰ্পণ কৰাৰ বাবে, ভাৰতৰ ভাইচৰয় লৰ্ড ৱাভেলে ছিমলাত ৰাজনৈতিক নেতাসকলৰ এখন সন্মিলন অনুষ্ঠিত কৰে। কিন্তু উক্ত সন্মিলনখন অসফল হয় আৰু ৰাজনৈতিক বিবাদৰ কোনো সমাধান নহ'ল।

১৯৪৬ চনত শ্ৰমিক দলৰ পৰা নিৰ্বাচিত আৰু ভাৰতীয়সকলৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল ব্ৰিটিছ প্ৰধান মন্ত্ৰী মিঃ ক্লিমেণ্ট এটলিয়ে ভাৰতলৈ 'কেবিনেট মিছন' পঠিয়াইছিল। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতত সৃষ্টি হোৱা অচলাবস্থা আঁতৰ কৰি ভাৰতক স্বাধীনতা প্ৰদান কৰা। এটলিৰ মন্ত্ৰীসভাৰ তিনিজন সদস্য ক্ৰমে ছাৰ ষ্টেফোৰ্ড ক্ৰীপছ, লৰ্ড পেথিক লৰেণ আৰু এ. ভি. আলেকজেণ্ডাৰ আছিল উক্ত 'কেবিনেট মিছন'ৰ সদস্য। অন্যবোৰৰ লগতে মিছনে অনুমোদন জনাইছিল ক্ৰমে— (১) ব্ৰিটিছ অধিকৃত ভাৰতৰ লগতে দেশীয় ৰাজ্যবোৰক সামৰি বৈদেশিক পৰিক্ৰমা, প্ৰতিৰক্ষা আৰু যোগাযোগক নিয়ন্ত্ৰণত ৰাখি এখন যুক্তৰাষ্ট্ৰ গঠন কৰা। ভাৰতখন তিনিটা প্ৰাদেশিক গোটত ভাগ কৰা হ'ব- 'ক' গোটত

থাকিব ক্ৰমে মাদ্ৰাজ, বোম্বাই, কেন্দ্ৰীয় প্ৰদেশ, যুক্ত প্ৰদেশ, বিহাৰ আৰু উৰিষ্যা, 'খ' গোটত থাকিব ক্ৰমে উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত প্ৰদেশ, পাঞ্জাব, সিন্ধু প্ৰদেশ আৰু বেলুচিস্তান আৰু 'গ' গ্ৰুপত থাকিব ক্ৰমে— বংগদেশ আৰু অসম। (২) দেশখনৰ ভৱিষ্যত সংবিধান প্ৰস্তুত কৰিবৰ বাবে এখন সংবিধান সভা (Constituent Assembly) গঠন কৰা হ'ব।

৩। সংবিধানখন প্ৰস্তুত নোহোৱা পৰ্যন্ত কেন্দ্ৰত এখন অস্থায়ী চৰকাৰ গঠন কৰা হ'ব।

সংবিধান সভাখনৰ বাবে হোৱা নিৰ্বাচনত কংগ্ৰেছ দলে অধিক আসন পাইছিল। মুছলিম লীগে সমিতিখন বৰ্জন কৰি ১৬ আগষ্ট ১৯৪৬ চনত পাকিস্তানক সাকাৰ ৰূপত পাবলৈ 'প্ৰত্যক্ষ দাবী দিৱস (Direct action day)' পালন কৰে। দেশখনৰ বিভিন্ন অঞ্চলত, বিশেষকৈ বংগদেশত সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষই ব্যাপক ৰূপ ধাৰণ কৰে। তৎসঙ্গেও কেন্দ্ৰত জৱাহৰলাল নেহৰুৰ নেতৃত্বত এখন অন্তৰ্বৰ্তীকালীন চৰকাৰ গঠন হয়। মুছলিম লীগে উক্ত চৰকাৰত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ্ৰহ প্ৰকাশ নকৰিলে, কিন্তু পিছলৈ নিজৰ মত সাপেক্ষে যোগদান কৰে। তথাপিও কিন্তু মুছলিম লিগ আৰু কংগ্ৰেছৰ মাজত সংঘাত আঁতৰ হোৱা নাছিল। ১৯৪৭ চনৰ ২০ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে, ব্ৰিটিছ প্ৰধানমন্ত্ৰী এটলিয়ে সন্মানীয় ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ সিদ্ধান্ত আনুষ্ঠানিকভাৱে ঘোষণা কৰি যিকোনো কাৰণতেই ভাৰতৰ জনগণক ক্ষমতা প্ৰদানৰ দিন ১৯৪৮ চনৰ জুন মাহৰ পিছলৈ নিয়া নহ'ব বুলি কয়। ১৯৪৭ চনৰ মাৰ্চ মাহত লৰ্ড ৱাভেলৰ ঠাইত লৰ্ড মাউণ্টবেটেন ভাৰতৰ ভাইচৰয় হয়।

২.২১ : ১৯৪৭ চনৰ ৩ জুনৰ ঘোষণা-পত্ৰ

১৯৪৭ চনৰ ৩ জুনত দেশখন বিভাজন কৰাত বাহিৰে সমস্যা সমাধানৰ অন্য উপায় নাই বুলি লৰ্ড মাউণ্টবেটেনে ঘোষণা কৰে আৰু কংগ্ৰেছ নেতাসকলকো পতিয়ন নিয়াবলৈ সক্ষম হয়। তেওঁৰ ঘোষণাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ আছিল এনেধৰণৰ— (১) ভাৰতবৰ্ষক বিভাজন কৰা হ'ব, (২) উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত প্ৰদেশত গণমত সাপেক্ষে বাসিন্দাসকলে ভাৰত অথবা পাকিস্তানত যোগদান কৰিব পাৰিব, (৩) পাঞ্জাব আৰু বংগদেশৰ প্ৰাদেশিক বিধানমণ্ডলে প্ৰদেশ দুখন বিভাজিত হ'ব নে নহয় নিজে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব, (৪) দেশীয় ৰাজ্যবোৰে নিজৰ ইচ্ছা অনুসৰি ভাৰত বা পাকিস্তানত যোগ দিব পাৰিব।

২.২২ : ভাৰত স্বাধীন আইন ১৯৪৭

১৯৪৭ চনৰ জুলাই মাহত ব্ৰিটিছ সংসদে ভাৰত স্বাধীন আইন অনুমোদন কৰে। ইয়াৰ মূল দফা আছিল—

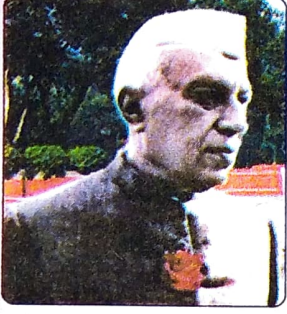
- (১) ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টত ভাৰত আৰু পাকিস্তানে স্বাধীনতা লাভ কৰিব।
- (২) ভাৰত আৰু পাকিস্তান নামেৰে দুখন স্ব-শাসিত দেশ গঠন কৰা হ'ব আৰু উক্ত দেশ দুখনৰ সংবিধান সভাই ব্ৰিটিছ কমনৱেলথত (British Commonwealth of Nations)ত দেশদুখনে যোগ দিব নে নিদিয়ে

নিজাববীয়াকৈ সিদ্ধান্ত ল'ব।

- (৩) প্রতিখন স্ব-শাসিত দেশতে একোজনকৈ গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল ইংলেণ্ডৰ ৰজাই নিযুক্তি দিব।
- (৪) দুয়োখন দেশৰ বিধানমণ্ডলে সম্পূৰ্ণ নিজাববীয়াকৈ আইন প্ৰণয়নৰ অধিকাৰ লাভ কৰিব।

২.২৩ : ১৫ আগষ্ট, ১৯৪৭, স্বাধীন ভাৰতৰ জন্ম

জৱাহৰলাল নেহৰু

১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টত ভাৰতৰপৰা ব্ৰিটিছ ৰাজত্বৰ অৱসান হয়। তদানীন্তন দেশখন কিন্তু ভাৰত আৰু পাকিস্তান নামেৰে দুভাগত বিভক্ত হয়। মহম্মদ আলী জিন্না পাকিস্তানৰ প্ৰথম গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল হয় আৰু ভাৰতৰ গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল হয় লৰ্ড মাউণ্টবেটেন। জৱাহৰলাল নেহৰুৱে ভাৰতৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী হিচাপে শপত গ্ৰহণ কৰে।

১৯৪৭ চনৰ ১৭ আগষ্টত বেডক্লিফ ৰেখাক ভাৰত আৰু পাকিস্তানৰ সীমা বুলি গ্ৰহণ কৰা হয়। ১৯৭১ চনৰ মাৰ্চ মাহত যেতিয়া বাংলাদেশ স্বাধীন হয় (পূৰ্বৰ পূব পাকিস্তান), বেডক্লিফ ৰেখাক ভাৰত আৰু বাংলাদেশৰ সীমা বুলিও গ্ৰহণ কৰা হয়।

মূল কথা

মহাত্মা গান্ধীৰ জীৱন-পঞ্জী

- ১৮৬৯ গুজৰাটৰ পোৰবন্দৰত ২ অক্টোবৰ তাৰিখে জন্ম। পিতৃৰ নাম কৰমচাঁদ গান্ধী আৰু মাতৃৰ নাম পুতলীবাই গান্ধী।
- ১৮৮১ কস্তুৰৰাৰ লগত বিবাহ।
- ১৮৮৮ আইন অধ্যয়নৰ বাবে ইংলেণ্ডলৈ যাত্ৰা।
- ১৮৯৩ নাটালত থকা পোৰবন্দৰ মুছলমানসকলৰ এটা প্ৰতিষ্ঠানক এজন আইনজ্ঞ হিচাপে প্ৰতিনিধিত্ব কৰি দক্ষিণ আফ্ৰিকালৈ যাত্ৰা।
- ১৮৯৩-১৯১৪ দক্ষিণ আফ্ৰিকাত বাস কৰা ভাৰতীয়সকলৰ অধিকাৰ সুৰক্ষাৰ বাবে প্ৰচাৰ।
- ১৯১৪ দ্বিতীয় বুৰা (Boer)ৰ যুদ্ধত তেওঁৰ অবদানৰ বাবে তেওঁলৈ 'কাইজাৰ ই হিন্দ' স্বৰ্ণ পদক প্ৰদান।
- ১৯১৫ ভাৰতলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰি সৱৰমতী আশ্ৰম প্ৰতিষ্ঠা।
- ১৯১৯ ৰাওলাট আইন বিৰোধী আন্দোলনৰ সূচনা। ১৩ এপ্ৰিলত জালিৱানৱালাবাগ হত্যাকাণ্ড। গান্ধীজীয়ে 'কাইজাৰ ই হিন্দ' বঁটা ঘূৰাই দিয়ে।
- ১৯২০ অসহযোগ আন্দোলনৰ আৰম্ভণী।
- ১৯২২ চৌৰী চৌৰা হত্যাকাণ্ডৰ পিছত অসহযোগ আন্দোলন প্ৰত্যাহাৰ।

- ১৯২২-১৯২৭ সক্রিয় ৰাজনীতিৰ পৰা অব্যাহতি, কিন্তু অস্পৃশ্যতা দূৰীকৰণ, হিন্দু-মুছলমানৰ ঐক্য আৰু খাদি জনপ্ৰিয়কৰণৰ বাবে একনিষ্ঠতাৰে কৰ্মত ব্ৰতী।
- ১৯২৮ বৰদলি সত্যাগ্ৰহ।
- ১৯২৯ জাতীয় কংগ্ৰেছৰ গান্ধীক আইন অমান্য আন্দোলন সূচনা কৰিবলৈ অনুমোদন।
- ১৯৩০ ডাণ্ডি যাত্ৰা (১২ মাৰ্চৰ পৰা ৬ এপ্ৰিললৈ)
- ১৯৩১ গান্ধী-আৰউইন চুক্তি। দ্বিতীয় ঘূৰণীয়া মেজমেলত অংশগ্ৰহণ।
- ১৯৩২ সাম্প্ৰদায়িক বাঁটোৱাৰ বিৰুদ্ধে গান্ধীৰ আমৰণ অনশন (২০ চেপ্তেম্বৰ)। পুনা চুক্তি (২৫ ছেপ্তেম্বৰ)
- ১৯৩৩ হৰিজন নামৰ সাপ্তাহিক প্ৰকাশ।
- ১৯৩৪-১৯৩৮ সক্রিয় ৰাজনীতিৰ পৰা অব্যাহতি। ৱাৰ্ধা সেৱাগ্ৰামত থিতাপি লোৱা।
- ১৯৩৭ সক্রিয় ৰাজনীতিলৈ প্ৰত্যাগমন।
- ১৯৪০ কিছুদিনৰ বাবে কংগ্ৰেছৰ নেতৃত্ব গ্ৰহণ।
- ১৯৪২ ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ আৰম্ভণী আৰু 'কৰিম কিশ্বা মৰিম' শ্লোগানেৰে জনসাধাৰণক উদ্বুদ্ধকৰণ।
- ১৯৪৪ আগা খান পেলেচত বন্দী হৈ থকা সময়ত পত্নী কস্তুৰাৰ মৃত্যু।
- ১৯৪৮ নাথুৰাম গডচেৰ দ্বাৰা হত্যা (৩০ জুন)।

অ নু শী ল নী

অতি চমু উত্তৰৰ প্ৰশ্ন :

- ১। মহাত্মা গান্ধীৰ কেতিয়া জন্ম হৈছিল?
- ২। সত্যাগ্ৰহৰ কৌশল গান্ধীয়ে কোন দেশত পোনপ্ৰথমতে প্ৰয়োগ কৰিছিল?
- ৩। ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে কিয় 'নাইট' উপাধি ত্যাগ কৰিছিল?
- ৪। কাৰ কাৰ নেতৃত্বত ভাৰতত খিলাফৎ আন্দোলনৰ সূচনা হৈছিল?
- ৫। চৌৰীচৌৰাৰ ঘটনা কেতিয়া সংঘটিত হৈছিল?
- ৬। কেনে পৰিস্থিতিত লালা লাজপত ৰায়ৰ মৃত্যু হৈছিল?
- ৭। কেতিয়া আৰু ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ কোনখন অধিবেশনত ভাৰতীয়সকলৰ মূল দাবী হিচাপে পূৰ্ণ স্বৰাজৰ দাবী উত্থাপন কৰা হৈছিল?

- ৮। গান্ধীজীয়ে সবৰমতী আশ্রমৰ পৰা ডাণ্ডিৰ সাগৰ পাৰলৈ লোন আইন ভংগ কৰিবলৈ গৈছিল। সবৰমতী আশ্রম আৰু ডাণ্ডিৰ মাজত দূৰত্ব কিমান?
- ৯। সীমান্ত গান্ধী নামেৰে কাক জনা যায়?
- ১০। লণ্ডনত অনুষ্ঠিত হোৱা দ্বিতীয় ঘূৰণীয়া মেজমেলত কোনে কংগ্ৰেছক এককভাবে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছিল?
- ১১। ১৯৩২ চনত সাম্প্ৰদায়িক বাঁটোৱাৰা ঘোষণা কৰা ব্ৰিটিছ প্ৰধানমন্ত্ৰীজনৰ নাম কি আছিল?
- ১২। কোনটো আন্দোলনৰ সময়ছোৱাত গান্ধীজীয়ে 'কৰিম কিম্বা মৰিম' শ্লোগান দিছিল?
- ১৩। আজাদ হিন্দ ফৌজৰ প্ৰতিষ্ঠাতা কোন?
- ১৪। 'মোক তেজ দিয়া, মই তোমালোকক স্বাধীনতা দিম' এই বিখ্যাত বাণীটো কোন ভাৰতীয় নেতাৰ আছিল?
- ১৫। ভাৰত আৰু পাকিস্তানৰ মাজৰ সীমাৰেখাক কি নামেৰে জনা যায়?

দীঘল উত্তৰৰ প্ৰশ্ন :

- ১। সত্যাগ্ৰহ বুলিলে কি বুজা? যি তিনিটা স্থানীয় বিবাদৰ ক্ষেত্ৰত গান্ধীয়ে সত্যাগ্ৰহক প্ৰথমতে প্ৰয়োগ কৰিছিল সেই তিনিটাৰ বিষয়ে সংক্ষিপ্ত ৰূপত লিখা।
- ২। ভাৰতত খিলাফত আন্দোলন কিয় আৰম্ভ হৈছিল?
- ৩। ১৯২০-২২ চনত গান্ধীজীয়ে কিয় অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিছিল? ইয়াৰ কাৰ্যসূচী কি আছিল? গান্ধীজীয়ে কিয় এই আন্দোলন বন্ধ কৰিছিল?
- ৪। আইন অমান্য আন্দোলনৰ মূল লক্ষ্য কি আছিল? এই আন্দোলনৰ মূল বৈশিষ্ট্য কি আছিল?
- ৫। কি পৰিস্থিতিত ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ সূচনা হৈছিল? ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামত এই আন্দোলনৰ কাৰ্যসূচীক তুমি মাইলৰ খুঁটি হিচাপে সাব্যস্ত কৰিব খোজানে? তোমাৰ মতামতৰ সমৰ্থনত যুক্তি দিয়া।
- ৬। ভাৰতীয় জাতীয় সেনা বাহিনীৰ বিষয়ে এটা চমু টোকা লিখা।